

2016

**EAEko Lurralde
Antolaketarako Gidalerro
berrietan euskara-ikuspegia
txertatzeko proposamena**

Aholkularitza:

Unai Fernandez de Betoño

EHUko Arkitektura saila eta UEUko kidea

Iñigo Urrutia Libarona

EHUko Administrazio zuzenbidea, konstituzio zuzenbidea
eta zuzenbidearen filosofia saila

2016ko iraila

1.- Sarrera

2015eko uztailean EAEko Lurraldea Antolatzeko Gidalerroak (LAG) berritzeko prozedura hasi zen (36/2015 Ebazpena), eta, 2016ko apirilean, LAG berrien aurrerapen-dokumentua egiteko partaidetza-prozesua, datorren irailaren 20an amaituko dena. Idazki honek Euskararen Gizarte Erakundeen Kontseiluaren, Udallerri Euskaldunen Mankomunitatearen (UEMA) eta UPV/EHUko bi aditu aholkulariren¹ ekarpenak biltzen ditu, LAGetan euskara-ikuspegia ganoraz txertatzeko asmoarekin.

2.- Aurrekariak

EAEko 1997ko LAGetan (28/1997 Dekretua) lurralde-antolakuntzaren eta euskararen arteko harremana argi utzi zen, 17. atalean (“Ondare Kulturalaren Antolaketa”):

(...) pisu espezifiko handiagoarekin, hizkuntzaren gaia aipatu beharra dago. Euskal idiosinkrasiaren funtsezko gotorlekua da. Kasu honetan, euskararen presentziak heterogeneotasun handia azaltzen du lurraldean zehar: inguru batzuetan ia ez da azaltzen eta beste batzuetan hizkuntza nagusia da. Inolako zalantzarik gabe, lurraldearen antolamenduko elementu batzuek, telekomunikazioen edo garraio-sareen garapenak esate baterako, funtsezko garrantzia izango dute hizkuntzaren eta ezagutzen transmisio-prozesuetan, inguru desberdinetako pertsonen artean sortzen dituzten erlazioen ondorioz. Lurraldearen antolamenduak, arazo honetan funtsezko elementua edo behin betikoa ez izan arren, ezaugarri hauek kontuan hartuta ihardun beharko du, proposatzen diren iharduketek horien gainean izan ditzaketen eragina aintzat hartuz beti.

2012ko martxoan Eusko Jaurlaritzak V. Inkesta Soziolinguistikoaren EAerako dossierra argitaratu zuen². Bertan, azken hamarkadan euskararen arnagune geografikoek jazotako galera egiaztatu zen, mugikortasunarekin eta lurraldea antolatzeko ereduarekin estuki lotuta:

Azken 20 urteotako bilakaera aztertuz gero, euskararen erabilerak gora egin du apurka-apurka EAEn (batez beste 4 puntu). Igoera hori hiru lurraldeetan eta lehenengo hiru gunen soziolinguistikoetan gertatu da. Laugarren gunen soziolinguistikoan, aldiz, euskararen erabilerak behera egin du (7,5 puntu 1991tik hona). Beherakada horren atzean azken urteotan hirigune erdaldunagoetatik gunen euskaldunetara bizitzera joan diren hizkuntza-ezaugarriak daude.

Arazo soziolinguistiko urbanistiko hori aztertzeko, gizarteratzeko eta konponbideak bilatzen saiatzeko Gipuzkoako Foru Aldundiak (GFA), Kontseiluak, UEMAk eta UEUK (UPV/EHUren babesarekin) “Lurraldea eta

¹Unai Fernández de Betoño (UPV/EHUko Arkitektura Saila eta UEUKo kidea) eta Iñigo Urrutia (UPV/EHUko Administrazio Zuzenbidea, Konstituzio Zuzenbidea eta Zuzenbidearen Filosofia Saila).

²<http://tinyurl.com/hnjxscg> (kontsulta: 2016/6/28).

Hizkuntza” lehen kongresua antolatu zuten 2014ko urtarrilean³. Bertan, lurralde-antolakuntzako eta hirigintzako plan eta proiektuen eragin linguistikoa ebaluatzeko beharra azaldu eta aldarrikatu zen. 2014ko ekainean MOOC-ikastaro birtual bat ere antolatu zuten UEUK eta Asmoz Fundazioak (GFaren eta UEMaren laguntzarekin), eta ondorioa berdina izan zen: eragin linguistikoaren prebentzioan aritzeko beharra.

Hain zuzen ere, ildo horretan onetsi zen 2014ko abenduan Gipuzkoako Euskara Planaren atal bat. Planak Foru Aldundiaren ekimenez egindako plan eta proiektuen eragin linguistikoa ebaluatzeko derrigortasuna ezarri baitzuen, 17. artikuluko 3 puntuetan:

1. Gipuzkoako Foru Aldundiak bere politika publikoen eragin linguistikoa alde aurretik ebaluatzeko bitartekoak ezarriko ditu.
2. Ebaluazio horren printzipio nagusia izango da euskara osasuntsu dagoen guneetan eta egoeretan euskararen erabileraren aurkako eraginik ez sortzea, eta, sortzekotan, zuzenketa neurri egokiez laguntzea.
3. Eragin linguistikoaren alde aurreko ebaluazioa beharko da departamentuen politikaren adierazle diren arau, proiektu, programa, azterketa eta ekimen guztietan, Diputatuen Kontseiluak onartu aurretik.

2015ean “Lurraldea eta Hizkuntza” bigarren kongresua⁴ eta bigarren MOOC-ikastaroa garatu ziren, non UEMak eta GFak landutako Eragin Linguistikoaren Ebaluazioa (ELE) izeneko tresna prebentiboa aurkeztu baitzen (Tolosaldeko Lurralde Plan Partzialean aplikatuta), bai eta neurri zuzentzaileetan sakontzeko beharra aldarrikatu ere.

Zentzu horretan, 2016ko apirilean ELE aplikatzeko beharra jaso da EAEko 2/2016 Udal Lege berrian: 7.7 artikulua lurralde-antolakuntzako eta hirigintzako plan eta proiektuen eragin linguistikoa ebaluatzeko derrigortasuna ezarri du, baita horien ondoriozko kalte soziolinguistikoak txikitzeko neurri zuzentzaileen ezarpena eskatu ere:

Udal euskaldunetako egoera soziolinguistikoan eragina izan dezaketen proiektu edo plangintzak onesteko prozeduran, ekimen horiek euskararen erabileraren normalizazioari dagokionez izan lezaketen inpaktua ebaluatuko da, eta ebaluazio horren emaitzen arabera egoki irizten zaizkien neurriak proposatuko dira.

2016an ere antolatu da “Lurraldea eta Hizkuntza” hirugarren kongresua⁵, non, beste bi ELE aurkezteaz gain (Orioko Hiri Antolakuntzarako Plan Orokorrarena eta Baztango Aroztegia Udalerriz Gaiendiko Plan Sektorialarena), neurri zuzentzaileen gaineko hausnarketa sakonagoa egin baita, euskara-ikuspegia LAGetan txertatzeko ohar batzuk ere luzatuz.

³Hitzaldi guztiak, hemen: <http://www.ueu.eus/ikasi/jardunaldi-ikastaroa/628>(kontsulta: 2016/6/28).

⁴Hitzaldi guztiak, hemen: <http://www.ueu.eus/ikasi/jardunaldi-ikastaroa/751>(kontsulta: 2016/6/28).

⁵Hitzaldi guztiak, hemen: <http://www.ueu.eus/ikasi/jardunaldi-ikastaroa/895>(kontsulta: 2016/6/28).

3.-Euskara LAGak berritzeko Oinarrizko Dokumentuan

2015eko azaroan Eusko Jaurlaritzak argitaratutako LAGen Berrikuspenerako Oinarrizko Dokumentuak lau atal ezberdinetan aipatzen ditu euskara:

- 1.2.4. atalean (“Lurralde-Antolamendurako Esparru Juridiko eta Politikoa EAEn. Indarreko LAGak eta horien garapena. 2015eko LAGak berrikusteko prozedura abiatzea”): bertan esaten da lurraldearen ikuspegitik gogoeta-prozesu bat ireki behar dela euskararen gaiaren inguruan (24. or.).
- 2. atalaren sarreran, eta, zehazkiago, 2.3 atalean (“Lurralde-ereduaren oinarriak: Lurralde sozial eta integratzailea”): bertan esaten da euskararen gaia berritzailea izan zela 1997an, eta, sendotu ondoren, orain nolabaiteko heldutasuna baduela (31. or.). Halaber, esaten da euskararen erabilera eta presentzia aintzatesteak tratamendu espezifikoa eta arreta berezia eskatzen duela, eragina baduelako lurralde sozial orekatu baten oinarrian, eta, ondorioz, beharrezkoa dela berrikusitako lurralde-ereduan eta haren ondorengo garapenean(lurralde-antolakuntzako eta hirigintzako tresnetan) hura nola jasotzen den ikusteko azterketa bat egitea (37. or.). Hurrengo ere esaten da, hitzez hitz (38. or.):

Gure lurraldeko hizkuntza ofizialkideen hizkuntza-ikuspegiari dagokionez, lurraldearen ikuspegitik euskararen presentziaren gaineko tratamendua alderdi berritzailea da, ikergai bilakatzen ari dena. LAGak berrikusteko prozesu horretan egokitzen jotzen da lurralde-antolamenduak eta hiri-antolamenduak euskararen erabilerarekin eta lurralde mailako proposamenak egiteko aukerarekin zer-nolako harremana duen aztertzea.

- 4.4 atalean (“Zeharkako alderdiak: Lurraldea eta euskara”): berez euskarari propio eskaintzen zaion atala da. Egungo egoera aztertzen da, V. Inkesta Soziolinguistikoan atzemandako bilakaerak bilduz, eta arnagune geografikoen garrantzia azpimarratuz. Bi helburu proposatzen dira, zeinetatik soilik lehena lurralde-antolakuntzarekin eta hirigintzarekin estuki lotuta dagoen⁶: “Euskarak lurraldean duen presentzia kontuan izatea lurralde-antolamenduko eta hirigintza-plangintzako tresnak egin eta garatzean, hizkuntza-politikari eta koofizialtasunari laguntzeko tresna moduan” (81. or.). Halaber, lau lurralde-orientabide proposatzen dira, zeinetatik bakarrik lehena eta hirugarrena lurralde-antolakuntzarekin eta hirigintzarekin estuki lotuta dauden⁷ (81. eta 82. or.):

⁶Bigarren helburua (“Egokiak diren neurriak sustatzea euskararen erabilera normalizatua egiteko, pertsonen arteko ohiko erabilerako hizkuntza izan dadin administrazioan, gizarte-zerbitzuetan —osasunean eta hezkuntzan, esaterako—, merkataritza- eta enpresa-arloan eta aisiako espazioetan”), behar-beharrezkoa izanagatik, hizkuntza-politikari dagokio, neurri handiagoan, lurralde-politikari baino.

⁷Bigarren orientabidea (“Euskara kontuan izatea lurraldeko hizkuntza-paisaian”) eta laugarrena (“Auzoen, industrialdeen, osasun-zentroen, ikastetxeen eta abarren izen berrietan euskarazko toponimoak edo terminoak erabiltzea, eta, bereziki, arnaguneetan eta hiru hiriburuetan, euskaldun gehien dituzten eremuak dira eta”), behar-beharrezkoak izanagatik, ez dagozkie —zuzenean— lurralde-antolakuntzako politikei.

1. Euskarak lurraldean duen presentzia aztertu eta behatzea, eta alderdi hori kontuan izatea dagozkion lurralde-plangintzako tresnak egitean.

3. Euskararen arnasguneak edo bizi-espazioak zehazteko eta mugatzeko irizpideak garatzea, eta lurralde- eta hirigintza-plangintzako tresnetan erabiltzea.

- 7. atalean (“Landa-ingurunea”): bertan proposatzen diren sei orientabideetatik seigarrenean esaten da landa-gizarteari eutsi behar zaiola, gure ondare kulturalaren —euskara barne— gordeleku izan delako (138. or.):

Landa-gizarteak gure kultura-ondarearen zati handi baten kontserbazioan lagundu du. Kultura-aztarna asko landa-inguruneari esker gorde dira, gure idiosinkrasiarekin oso lotuta dauden balioei eta bizimoduei eutsi diete eta. Horixe gertatu da, hain zuzen, gure ondareetako batekin, euskararekin: landa-ingurunean erabiltzen jarraitu denez, gure hizkuntzak bizirik irautea lortu da. Erakundeentzat lehentasuna izan behar du euskararen erabilera sustatzea, erabilera-maila egokia lortu ez den eremuetan, batez ere.

4.- Proposamena

Kontseiluaren, UEMAREN eta hasieran aipatutako aholkularien proposamena, aurretik zerrendatutako LAGak berritzeko Oinarrizko Dokumentuan biltzen diren ideiekin bateragarri eta osagarria, hurrengo zortzi ataletan oinarritzen da:

- 1. Arnasguneak eta haien eskualdeak

Euskararen arnasgune geografikoen kontzeptua gehiago garatu beharra dago, besteak beste, LAG berrietan.

Lehenik eta behin, soziolinguistikoki: Oinarrizko Dokumentuak Eusko Jaurlaritzaren lau gune soziolinguistikoez hitz egiten du soilik, zeharka iradokiz arnasgunetzat jo daitezkeen udalerriak direla soilik 4. gune soziolinguistikoa daudenak (euskararen ezagutza-indizea % 80tik goragokoa). UEMAK % 70eko ezagutza-indizean ezartzen du muga, udalerrri gehiago barnean bilduz, eta, ondorioz, euskararen lurgunea gehiago zabalduz. Horregatik, egokiagoa litzateke muga hori oinarri gisa hartzea. 3. gune soziolinguistikoko udalerriak (% 50 eta % 80ko ezagutza-indizeen artekoak) ere oso kontuan hartzeko lurguneak lirateke, arnasgune izateko potentzial handia dutelako. Hala ere, argi utzi beharko litzateke ez dela sustatuko hizkuntza-eskubideen zonifikaziorik, inondik inora, eskubideak ez direlako zonifikatzen. LAGak EAEko herritar guztien hizkuntza-eskubideak lurralde-antolakuntzaren eta hirigintzaren alorretik ere babesteko eta suspertzeko tresna izan beharko lirateke.

Bigarrenik, geografikoki ere gehiago garatu beharra dago arnasgunearen kontzeptua. Bai eskala txikiago batetik bai ikuspegi handiago batetik. Txikitik, euskararen auzo-arnasguneak ere egon badirelako, baita udalerrri euskaldunenetatik kanpo ere. Gertaera hori bereziki udalerrri handi eta jendetsuenetan jazo daiteke: euskara-datuek orotara indize bat eman dezakete, udalerrri horiek 3. gune soziolinguistikoa sailkatzeko modukoak, baina, akaso, auzo batzuetako euskara-datuak askoz hobeak edukita. Esaterako, Donostiak

% 54,89ko ezagutza-indizea du orotara (Gaindegia), baina bere mugen barnean dagoen Zubieta auzoak indize askoz hobea du, euskaldunagoa izanik. Eta, eskala handitik, udal-ikuspegi hertsitik eskualdearen ikuspegi zabalagorako jauzia sakonki landu beharko litzateke. Arnasgune guztiak eskualde natural eta funtzional jakin batean (bioeskualdea zein Area Funtzional ofiziala) daudelako bilduta. Udalerri euskaldunenetako biztanleek handiagoak eta erdaldunagoak izan ohi diren Area Funtzionaletako hiriburuetan egiten baitituzte eguneroko jardura asko (lana, erosketa, aisialdia...), maila berezituagoko zerbitzu gehiago eskaintzen dituztelako. Hortaz, eskualde osoak hartu behar dira kontuan arnasguneetako dinamikak lantzerakoan.

Eta, azkenik, gogorarazi beharra dago euskararen arnasguneak espazio funtzionalak ere izan daitezkeela: eskolak, administrazio-eraikinak, hedabide batzuk, udalekuak eta haurren aisialdirako bestelako lekuak, enpresa batzuk... Arnasgune funtzional horiek hiri-mailakoak izan daitezke, eta, kasu askotan, are lurralde-mailakoak ere⁸. Arlo sozioekonomikoarekin lotura handia edukitzeaz gain, hortaz, hirigintzarekin eta lurralde-antolakuntzarekin harreman estua duen kontzeptu funtzional hori ere gehiago garatu beharko litzateke, LAG berrietan euskararen bizi-espazioak osotasunez garatuko badira.

- 2. Garapen orekatua

Arnasguneetako hizkuntza-dinamika hauskorak dislokatu ditzaketen hiri-garapen eta azpiegiturak dira kezka-iturri nagusia. Prebentzio-neurrien edo neurri zuzentzaileen bidez horiek mugatzeko aukera egon beharko litzateke. Horrela, arnasguneen garapen orekatua oztopa dezaketen proiektuen kasuan, proiektuaren izaerari, tamainari, denbora-epeei, lekukotzeari edo hizkuntza-irizpideei dagozkien neurriak hartu beharko lirateke, proiektua gauzatu ondorengo kaltea arintzera bideratutako neurri, ekimen edo proiektu osagarriak ere aurreikusiz. Azkenik, muturreko egoerentarako 0-alternatiba drastikoena ere —proiektua bertan behera uztea, behar izanez gero— ez litzateke baztertuko. Hala ere, oso kontuan izan behar da helburua ez dela arnasgune-udalerrri eta -eskualdeen argazki estatiko ala finko bat lortzea. Gehiegi urbanizatzea oso kaltegarri izan daitekeen moduan, inolako garapenik gabe uzteak ere haien heriotza ekar lezakeelako. Horregatik, euskal hiztunentzako aldaketa soziolinguistiko kaltegarririk gabeko arnasguneen garapen orekatu eta endogenoa⁹ izan beharko litzateke azken helburua. Alegia, haiek babestez gain, haiek zabaltzeko ere jomuga duen epe motz, ertain eta luzerako estrategia (urbanistiko zein soziolinguistiko) argi bat planifikatzea eta martxan jartzea.

- 3. Kultur Ondarea

Eusko Jaurlaritzak iragan 2016ko apirilaren 19an onetsi zuen Euskal Ondarearen Lege aurreproiektua, 7/1990 Legea eguneratzea asmo

⁸Andoingo Martin Ugalde Kultur Parkea, adibidez, lurralde-mailako euskararen arnasgune funtzional argia litzateke, euskalgintzako enpresa garrantzitsu ugariaren egoitza den heinean: Berria, Kontseilua, Gaindegia, Aztiker, Bertsozale, Emun, Hekimen, Soziolinguistika Klusterra, Euskal Herrian Euskaraz...

⁹Lurralde-garapen endogenoaren kontzeptuaz gehiago jakiteko, ikus Vázquez Barquero, A. (2007): "Desarrollo endógeno. Teorías y políticas de desarrollo territorial", *Investigaciones Regionales*, 11, 183-210.

duena. Berritasun nagusia da kultur ondare immaterialaren agerpena, UNESCOren 2003ko Ondare Immaterialaren Konbentzioan azaldutako ideiei jarraikiz¹⁰. Lege-aurreproiektuaren 11. artikuluan zehaztu bezala, ondare immateriala babesteko kategorien artean lehena litzateke kulturaren ahozko tradizioek eta adierazpideek osatutakoa, "hizkuntza barne". Onesteko bidean den lege berri horrek, beraz, kultur ondarearen ikuspegitik emango dio babes legala euskarari, EAEko kultur ondasun immaterialen inbentarioan sartuko omen duelako.

Lege autonomiko hori onetsi bitartean —datorren legegintzaldian, adostasun politikoa erdietsiz gero—, edonola ere, Espainiako Estatu mailako 10/2015 Kultur Ondare Immaterialaren Babeserako Legea ere EAEn jadanik aplikatzekoa da. Haren 2. artikuluan dagoeneko «ahozko tradizio eta adierazpideak, hizkuntz modalitateak eta berezitasunak barne» kultur ondare immaterialaren zatitza jotzen dira. Eta, zehazkiago, 4. artikuluan, ondasun immaterialei loturiko espazio fisikoen balizko babesa hirigintzaren eta lurralde-antolakuntzaren alorretan espresuki kokatzen da:

1. Babestu beharreko ondasun immaterialei loturiko leku, espazio, ibilbide eta euskarriak errespetatu eta kontserba daitezzen begiratuko dute administrazio publikoek. Horretarako, kultur ondare immateriala babesteko neurrien artean ondare horrekin lotura estu-estua duten ondasun higigarri eta higiezinak babesteko neurri berezi eta espezifikoak sartu ahal izango dira, baldin eta babes horrek ez badu eragozten ondasun horien iraunkortasuna, eboluzioa eta erabilera ohikoa, eta hargatik galarazi gabe Espainiako Ondare Historikoari buruzko 16/1985 Legean eta autonomia-erkidegoetako legedian ondasun higigarri eta higiezin horiek babesteko ezartzen diren neurri bereziak.
2. Kultur adierazpide immaterialak gauzatzearekin loturiko ondasun higigarriek eta espazioek kasuan kasuko administrazio eskudunen babes-neurriak jaso ahal dituzte, hirigintzaren eta lurralde-antolamenduaren alorreko legediaren arabera. Babes-neurri horiek ez dituzte inoiz murriztuko ondasun horien gainean eskubideen jabeek edo titularrek dituzten ahalak. Murrizketa horiek gertatu ahal izateko, ezinbestekoa izango da Espainiako Ondare Historikoari buruzko 16/1985 Legean eta autonomia-erkidegoetako legedian ezarritako prozedurei jarraitzea.

- 4. Garapen jasangarria

Arestian egindako garapen orekatuari eta kultur ondare immaterialari buruzko oharrekin batera, beharrezko da, halaber —LAGak berritzeko Oinarriko Dokumentuan askotan aipatzen den heinean—, jasangarritasun kontzeptuaren —eta, ondorioz, garapen jasangarriaren— inguruko gogoeta zabalago bat. Izan ere, kontzeptuaren hasieran (1987ko Brundtland txostena) garapen jasangarria hiru zutabetan bermatzen zela esan bazen ere —ekonomia, ingurumena eta gizartea—, jada aipatutako UNESCOren 2003ko Ondare Immaterialaren Konbentzio garrantzitsuaz geroztik laugarren zutabe bat ere hartzen da kontuan: kultura. Bibliografia ugari dago gaiaren inguruan¹¹, eta baita UNESCOren ebazpen eta adierazpen mordo bat ere, hurrengo bi esaldietan laburbil daitezkeenak: «*Culture is who we are and what shapes our identity. No*

¹⁰ Konbentzioko testua, hemen:

<http://www.unesco.org/culture/ich/es/convenci%C3%B3n> (kontsulta: 2016/8/5).

¹¹ Ikus Dessein, J. et al, ed. (2015): *Culture in, for and as Sustainable Development. Conclusions from the COST Action IS1007 "Investigating Cultural Sustainability"*, University of Jyväskylä, Finlandia. [ISBN 978-951-39-6177-0].

development can be sustainable without including culture»¹². Alegia, Euskal Herrian (EAE barne) ez da garapen iraunkorrik edo jasangarririk jazoko, euskara babesten eta biziberritzen ez bada. Eta ideia horrek Eusko Jaurlaritzaren zenbait sailtako politiketan txertatu beharko litzateke, Ingurumen eta Lurralde Politika saila barne, «IV. Ingurumen Esparru Programa 2020» delakoaren zio nagusia hauxe baita¹³:

Nazioz gairik Erakundeek, Europako Parlamentuak, Europako Kontseiluak eta Europako Batzordeak xedatutakoari jarraiki, Garapen Iraunkorrek Administrazio Publiko orenen helburu eta xede izan behar du.

-5. Eragin Linguistikoaren Ebaluazioa (ELE)

Ingurumenaren alorrean egiten den moduan, hizkuntzaren eremuan ere hirigintza-plan eta -proiektuen balizko kalte linguistikoak prebentzioa landuz alde aurretik ebaluatu beharko lirateke, esan bezala, tokiko berezko hizkuntza babestea eta zabaltzea helburu, EAEn derrigorrez aplikatu behar den —eta arestian aipatutako— 2/2016 Udal Legeko 7.7 artikuluari jarraikiz.

Bereziki lurralde mailako azpiegitura eta garapen urbanistiko ertain eta handien eragin linguistikoak aztertu beharko lirateke, eskualdeak fragmentatu eta ekosistema sozialak errotik aldatzen dituzten heinean. Jada esan bezala, plan eta proiektu linguistikoki kaltegarriak mugatzeko aukera egon beharko litzateke («0-alternatiba» edo bertan behera uztea barne), bai eta, posible izanez gero, kalteak ekidin egiteko neurri zuzentzaileak proposatzeko eta gauzatzeko baliabideak ere.

UEMAk eta Gipuzkoako Foru Aldundiak dagoeneko eragin linguistiko ebaluatzeko tresna bat garatu dute, ELE izenekoa. ELEk hirigintza-plan eta -proiektuen eragin linguistikoak ahalik eta modu objektiboenean neurtzen ditu, gaika antolatutako (mugikortasuna, ekonomia, azpiegiturak, soziokultura eta demolinguistika) galdetegi zorrotz baten bidez. Hiru eskala ezberdineko planetan aplikatu da jada, arestian esan bezala: Tolosaldeko Lurralde Plan Partzialean, Orioko Hiri Antolakuntzarako Plan Orokorrean, eta Baztango Aroztegia Udalerri Gairik Plan Sektorialean. Ondo aztertzeko moduko esperientziak dira, hizkuntzalarien, soziologoaren eta arkitektoen artean ondutakoak. LAG berriek ELEren aplikazio sistematikoa ezarri beharko lukete, bai eta —aurreikusitako kaltearen arabera— neurri zuzentzaileak proposatzeko eta gauzatzeko lurralde-orientabideak ezarri ere.

- 6. Egoitza-kuantifikazioa

Etxebizitza-erakuntzaren gaiari berebiziko arreta eskaini beharko litzaike. Udalerri euskaldunenek 2001 eta 2011 artean pairatu duten euskaldun-proportzioaren beherakada latzak zerikusi handia baitu 1998 eta 2008 urteen artean Euskal Herri osoak eta bereziki EAEk bizi izan duen «adreiluaren

¹² «Kultura da gu nor garen eta gure nortasunari forma ematen diona. Ez dago garapen jasangarririk kultura kontuan hartu gabe»: <http://en.unesco.org/themes/culture-sustainable-development> (kontsulta: 2016/8/17).

¹³ http://www.lehendakaritza.ejgv.euskadi.eus/r48-rplancoo/eu/contenidos/plan_programa_proyecto/xleg_plangub_06/eu_plang_06/plang_06.html (kontsulta: 2016/6/1).

burbuila» delako fenomenoarekin. Gaindegiak 2016an aurkeztutako azterketak, 126 udalerrri euskaldunetako datu demolinguistikoak eta sozio-ekonomikoak uztartuz (orotara 234 adierazle udalerrri bakoitzean), ez du zalantza-izpirik uzten zentzu horretan: «bi faktore ageri dira euskararen indize orokorraren bilakaeraren atzean: 2001-2011 aldian gertatutako etxebizitza-parkearen hazkundea eta garai berean bizi izandako biztanle-kopuruaren hazkundea»¹⁴.

Euskararen lurgune bereziak babesteko eta zabaltzeko ezinbestekoa da, hortaz, haientzat araubide espezifikoa bat osatzea¹⁵, haien eskualde natural eta funtzional osoa kontuan hartuko duena, eta etxebizitza-hazkundearen gaiari arreta berezia eskainiko diona. Horregatik, LAG berrietako egoitza-kuantifikazioak hori hartu beharko luke kontuan oso. 4/2016 Dekretuaren bidez berriki aldatu den egoitza-kuantifikazioak, esaterako, harrotze-faktore handiena esleitzen die udalerrri txikienei¹⁶, haien etxebizitza-merkatu murriztagoa «zurrunagoa» delakoan, baina kontuan izan gabe euskararen arnagune geografiko asko —gehienak— hain zuzen ere udalerrri txikiak direla¹⁷. Hortaz, bizitegi-ahalmena kalkulatzeko LAGetako formulako¹⁸ faktoreak zein ezarri berri den gutxieneko muga —udalerrri guztiek nahitaez hazi behar izatea— tokiko berezko hizkuntza babesteko eta zabaltzeko helburuaren begiradatik ondo doitu beharko lirarteke.

- 7. Paisaia

Paisaia lurraldeaz (landaz, hiriaz, aldiriaz...) dugun pertzepzioa da. Pertzepzioa bisuala da bereziki, baina ez bakarrik. Hautemate subjektibo baten emaitza den heinean, paisaia usaimenaren eta entzumenaren bidez ere osatu daiteke. Atzerrira bidaiatzen dugunean, esaterako, bertako ondare natural eta arkitektoniko bereziaz disfrutatzeaz gain, hango hizkuntzaren musikaltasuna ere gozaten dugu, tokiko nortasunaren eta identitatearen parte garrantzitsua delakoan. Neurri batean, hizkuntza paisaiaren zatitza jo daiteke, hortaz. Eta, euskara, horrenbestez, Euskal Herriko —EAE barne— paisaiaren zati. Paisaia ez denez argazki finko baten emaitza, ordea, hura babestu, antolatu eta kudeatu beharra dago. Eta nekez eutsiko diogu euskarak eratutako

¹⁴Ikus Imanol Esnaola Gaindegiako koordinatzailearen “Euskararen gaitasunaren gainbehera udalerrri euskaldunetan: eraldaketa faktoreak eta tipologiak” laburpen-artikulua, eta “Gaitasunaren bilakaera udalerrri euskaldunetan, non-zer, faktoreen itsasoan” esandako azterketa osoaren aurkezpena: <http://www.gaindegia.eus/eu/Gaindegia-albisteak-euskara-gaitasunak-gainbehera-udalerrri-euskaldunetan-eraldaketa-faktoreak-eta-tipologiak>; <https://www.youtube.com/watch?v=oCkGayHYjgY> (kontsulta: 2016/8/18).

¹⁵2/2006 Lurzoruaren Legea ere berritze-fasean sartu da 2016 honetan Eusko Legebiltzarrean, eta, datorren legegintzaldian azkenik aldatzen bada, hemen aldarrikatzen den euskararen eta hirigintzaren arteko lotura bertan ere eduki beharko luke isla egokia. Besteak beste, Eragin Linguistikoaren Ebaluazioa sustatzaileak berak egin —ordaindu— behar duela ezar liteke bertan.

¹⁶Harrotze-faktorea egoitza-kuantifikazioa puzten edo handitzen duen indize bat da. Errealitatean hirigintza-plan batzuk hainbat arrazoiengatik bertan behera gelditu daitezkeenez, zehazki beharrezkoak diren etxebizitzak benetan egikari daitezten aurretik gehiago kuantifikatu eta planifikatu behar omen dira.

¹⁷Adibidez, Busturialdean, non udalerrri guztiak 4. gune soziolinguistikoan edo oso gertu dauden, udalerrri guztiek dituzte 1.000 biztanle baino gutxiago, Bermeo, Mundaka, Gernika eta Muxika kenduta.

¹⁸Bizitegi-ahalmena = (Bizitegi-beharra x Harrotze-faktorea) – Etxebizitza hutsak.

entzumenezko paisaiari haren hiztunen habitata modu iraunkorrean babestu eta sustatu gabe.

EAEko 90/2014 Paisaia Dekretuaren zazpigarren helburua da, hain zuzen ere, «paisaiari balioa ematea, gizartearen kulturaren proiektzio gisa, eta, ondorioz, haren identitatearen adierazpen gisa». Horregatik, une honetan Eusko Jaurlaritzak EAEko Area Funtzionaletan lantzen ari den paisaia-katalogoek abagune polita osatzen dute euskararen osagaia paisaiaren arkitektura juridikoan ere txertatzeko¹⁹; eta berdina esan daiteke LAG berriei buruz.

Euskarak EAEko hainbat Area Funtzionaletako paisaia-interes bereziko eremu bereizgarria osatzen du²⁰, fisikoa zein immateriala, bai mehatxatuta dagoelako baita hauskorra bezain adierazgarria delako ere. Horrenbestez, euskal lurgune bereziok babesteko, antolatzeko eta kudeatzeko araubide espezifikoak beharko litzateke, paisaia-kalitateko helburu argi batzuk zehaztuz: euskara-gaitasunari eustea, erabilera-datuak nabarmen hobetzea, euskal hiztunen lurgunearen dentsitate, trinkotasun eta jarraitutasun minimo bat ziurtatzea, euskalgintzako enpresak babestea, euskararen lehentasunezko ezarpena administrazio publikoetan ...

- 8. Euskararen Lurralde Plan Sektoriala

Euskal hiztunen kopuru osoaz gain, berebiziko garrantzia dauka euskaldunen dentsitateak, hots, hiztun kopuruak kilometro koadroko. Ideia horretan oinarritzen da arnagune geografikoen edo arnaguneen teoria. Begirada zertxobait altzatzean, gainera, berehala ikusten da arnaguneek multzoak ere osatzen dituztela haien artean, alegia, dentsitatearen kontzeptua ez dela soilik udalerririk mailakoa; eskualde mailakoa ere badela, arestian azaldu bezala. Eta, bereziki eskala handiago horretan, dentsitatea bezain garrantzitsua da trinkotasuna, hots, arnaguneen jarraitutasuna, lurgune euskaldunen artean *continuum* bat osatzea.

Esandako euskaldunen dentsitate eta trinkotasuna lurralde-antolakuntzako eta hirigintzako plangintzatik ere espazialki babestu, antolatu eta kudeatu beharra daukagu, gure hizkuntza benetan suspertuko badugu. LAG berriek euskararen lurraldea babesteko eta zabaltzeko helburua lortzeko orientabide orokor argiak ezarri beharko litzateke. Berezitasun geografikoetan hobeto sakontzeko, halaber, Euskararen Lurralde Plan Sektorial bat ere garatu beharko litzateke berandu baino lehen, euskararen eta lurraldearen gaineko politikak erkidego osoaren eskalan egokiro —zehatzago— pentsatzeko eta taxutzeko.

¹⁹Txosten honen egileak, hain zuzen ere, Eusko Jaurlaritzako teknikariek bildu ziren iragan ekainaren hasieran, Donostialdeko Paisaia Katalogoan euskara-ikuspegia txertatzeko ohar batzuk egiteko asmoarekin. Erantzuna positiboa izan zen eta litekeena da orain idazte-fasean dagoen Paisaia Katalogo horrek euskara kontuan hartzea Area Funtzional horretako paisaiaren osagai garrantzitsu gisa.

²⁰Gutxienez, hurrengo hamar Area Funtzionaletakoa: Goierri edo Beasain-Zumarraga, Donostialdea, Durangaldea, Debarrena (Eibar-Ermua), Gernika-Markina, Arratia (Igorre), Debagoiena (Arrasate-Bergara), Mungialdea, Tolosaldea eta Urola Kosta (Azpeitia-Zarautz). Aiaraldea ere aztertu liteke, eta, akaso, biltzen dituzten euskaldunen kopuruagatik —proportziotik harago—, Araba Erdialdekoa eta Bilbo Metropolitarrakoa.

LAG berriak nahikoak ez balira, hortaz, zehatzagoa izango litzatekeen Euskararen Lurralde Plan Sektorial horren hiru helburu nagusiak hurrengoak lirateke:

- 1.- Euskararen arnasmune geografikoak eta funtzionalak babesteko, antolatzeko eta kudeatzeko irizpide eta arau urbanistikoak ezartzea.
- 2.- Euskararen arnasmune geografikoak eta funtzionalak elkarren artean egokiro lotzeko neurri urbanistikoak (babesaren aldetik, hedapenarenetik...) ezartzea.
- 3.- Euskararen arnasmune geografiko eta funtzional gehiago erdiesteko estrategia urbanistikoak ezartzea.

Alegia, arnasmuneetan beretan zentratzea, arnasmuneen arteko loturetan, eta arnasmuneen hedapenetan. Helburu orokor batekin, beti ere: euskal hiztunen habitat hauskorren fragmentazioa eta higadura espaziala ekidin egitea, bai eta hura zabaltzeko bideak irekitzea ere.

Euskararen Lurralde Plan Sektorialak udalerrri eta hiri-finkamendu euskaldunen tamaina, forma, dentsitatea eta jarraitutasuna sakonki aztertu beharko litzuzke. Lege edo gidalerro orokor batzuetan egokiro ikertzeko eta zehazteko zail samarrak diren kontuak, espazio fisiko zehatzarekin oso lotuta dauden heinean. Banaketa espazialaren garrantzia azaltzeko, gainera, ingurumenaren alorreko kontzeptuak erabil litezke; zehazkiago, paisaiaren ekologia deitutako jakintzarlotik eratorritakoak²¹: *patch* edo gunek, *buffer* edo arintze-zonak, fragmentazioa, korridoreak, ertzak eta mugak, mosaikoak... Kontzeptu zehatzegiak, beharbada, LAG berrietan ganoraz garatuak izateko, eta, ondorioz, Euskararen Lurralde Plan Sektorial sakonago baten beharra azaltzen dutenak, diziplinarteko lanketa sakonago bat —soziolinguistikoa eta urbanistikoa, bereziki— egin dadin.

Euskararen bilakaera-prozesuan badirelako lurralde-formarekin lotutako ezaugarri espazialak. Azken hamarkadotan, hain zuzen ere, lurralde-nekrosi moduko zatiketa bat jazotzen ari da euskal lurgunean, itzulgarria izan daitekeena baldin eta tokiko (udalerrri zein eskualde mailako) sare sozioekonomiko eta kulturala indartzeko eta zabaltzeko ekimen antolatu eta planifikatuak aurrera eramaten badira. Lurralde-antolakuntza egokiak ekosistema linguistikoa ere elkarren artean lotzeko eta indartzeko estrategiak bideratzen lagun dezakeelako.

Euskara-politika ausart bezain egingarriak aurrera eramateaz gain lurralde-politikak ere planifikatu, gauzatu eta kudeatu beharko ditugu euskara eta euskararen substratua babestu eta zabalduko badugu.

²¹Dramstad, W. et al (1996): *Landscape Ecology Principles in Landscape Architecture and Land-Use Planning*, Island Press, Harvard. [ISBN 1-55963-514-2].

5.- Bibliografia nagusia

- Hainbat egile (2014a): “Lurralde-antolaketa eta hizkuntza”, *BAT Soziolinguistika aldizkaria*, 90.
- Hainbat egile (2014b): *I. Jardunaldiak. Lurraldea & Hizkuntza. Hizkuntza & Lurraldea. Donostian, 2014ko urtarrilaren 16tik 17ra*, Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia. [ISBN 978-84-7907-725-9]. <http://www.gipuzkoeuskara.eus/documents/110040/286996/Lurraldea+eta+Hizkuntza+1/ace975ca-90a4-4d88-bc32-032a0b7e8ae2>(kontsulta: 2016/6/28).
- Hainbat egile (2015a): “Lurraldearen eta hizkuntzaren arteko loturak”, *BAT Soziolinguistika aldizkaria*, 95.
- Hainbat egile (2015b): *II. Jardunaldiak. Lurraldea & Hizkuntza. Erronkak & Tresnak. Donostian, 2015eko otsailaren 5etik 6ra*, Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia. [ISBN 978-84-7907-729-7]. http://www.gipuzkoeuskara.eus/documents/110040/286996/lurraldea_eta_hizkuntza_2.pdf/1f87b856-99c5-4bca-a5f6-8f6b612527d7(kontsulta: 2016/6/28).
- Irureta Azkune, O. (2015a): “Iñaki lurrebaso. «Udalerri euskaldunak gaur egun ez dira hain euskaldunak»”, *Argia*, maiatzaren 10a, 42-45.
- —(2015b): “Imanol Esnaola. «Udalerri euskaldunak inguru hauskor bezala ikertu behar dira»”, *Argia*, maiatzaren 24a, 40-41.
- — (2015c): “Hirigintza planak eta euskara. Hizkuntza eragina neurtzeko tresna biribiltzen”, *Argia*, ekainaren 21a, 40-41.
- — (2016): “Aroztegia hirigintza proiektua. Nola eutsi euskaldun, 684 biztanle berri etorriko balira”, *Argia*, martxoaren 20a, 34-36.